

Yayın Geliş Tarihi: 09.05.2021

Yayına Kabul Tarihi: 14.12.2021

Online Yayın Tarihi: 31.12.2021

http://dx.doi.org/10.16953/deusosbil.1055645

Dokuz Eylül Üniversitesi

Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi

Cilt: 23, Özel Sayı, Yıl: 2021, Sayfa: 109-132

ISSN: 1302-3284 E-ISSN: 1308-0911

Araştırma Makalesi

TÜRKİYE’DE İŞGÜCÜ PİYASALARINDA SURIYELİ KADIN MÜLTECİLER: KONFEKSİYON ENDÜSTRİSİ ÖRNEĞİ

Gülten DURSUN*

Seda NİZAMOĞLU**

Öz

Suriye’de 2011’den bu yana devam eden savaş, başta Türkiye olmak üzere yaklaşık 7 milyon insanın Lübnan, Ürdün, Irak ve Mısır gibi komşu ülkelere zorunlu göçüne neden olmuş ve bu göç dalgası beraberinde potansiyel bir işgücü akımı ortaya çıkarmıştır. Bu büyük yer değiştirme ev sahibi ülkelerde mültecilere yönelik insan hakları ve güvenlik anlamında ortaya çıkardığı sorunların yanı sıra işgücü piyasalarında da sömürünün artmasına yol açmıştır. Göçmen adaptasyonu üzerine yapılan araştırmalar, birleşme biçimi ve göçmenler için bir “çıkış yolu” olarak etnik yerleşim alanına artan ilgiyi yansıtmaktadır. Bu çalışmada, Suriye’den gelen mülteci kadınların Türkiye’de yoğunlaştıkları konfeksiyon sektörü aracılığıyla işgücü piyasalarına nasıl uyum sağladıkları incelenmektedir. Bu amaçla Suriyeli mültecilerin yoğun olarak yerleştikleri İstanbul Bağcılar’da bulunan iki konfeksiyon atölyesinde 15 Suriyeli kadın mülteci işçi ile yarı yapılandırılmış, anlatı ve derinlemesine görüşmeler yapılmıştır. Her iki atölyedeki kadınların tamamı kayıt dışı çalışmaktadır ve geçici işçi statüsündedir. Konfeksiyon atölyelerinde yoğun olarak Suriyeli mülteci kadınların istihdam edilmesinin başlıca nedeni çalışma izni olmaksızın küçük işletmeler bazında faaliyetlerini yürütmeleridir. Diğer bir neden ise üretimde ucuz ve bol işgücü girdisinin firmaların karlılıklarını artırabilmesidir. Çalışmadan elde edilen bulgular Suriyeli kadın mültecilerin vasıfsız işgücü gerektiren bir işgücü kolu olan konfeksiyon atölyelerinde işgücü piyasasına uyum sağladıklarını göstermektedir. Ancak bu çalışma biçimi bir tercih değildir. Çoğu mülteci kadının çalışma izni yoktur. Belirsizlik içindedir, vasıfsızdır ya da eğitimleri yarım kalmıştır. Bu tür nedenlerle fason üretim yapan atölyelerde çalışmak zorundadırlar. Suriyeli mülteci kadınların ortalama ücretlerinin yerli kadın işçilere göre daha düşük olduğu

Bu makale için önerilen kaynak gösterimi (APA 6. Sürüm):

Dursun, G., Nizamoğlu, S. (2022) Türkiye’de işgücü piyasalarında Suriyeli kadın mülteciler: Konfeksiyon endüstrisi örneği. *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 23, Dokuz Eylül Üniversitesi Uluslararası Konferansı, Göç: Önümüzdeki Yirmi Yılın Projeksiyonu ve Ötesi” Özel Sayısı, 109-132.

* Doç. Dr. Kocaeli Üniversitesi, İİBF, İktisat Bölümü, ORCID: 0000-0003-2430-3412, dgulten@kocaeli.edu.tr.

** Yüksek Lisans Öğrencisi, Kocaeli Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İktisadi Gelişme ve Uluslararası İktisat Programı, ORCID: 0000-0002-3299-2329, sedan1469@gmail.com.

gözlendiği. Kadın göçmenler göç sürecinin tüm aşamalarında yaşadıkları zorluklara ve ayrımcılığa rağmen, işgücü piyasalarında yer alabilmeleri kendilerini ifade etmelerinin önemli bir aracıdır. Kadın göçmen refahının dikkate alınarak, kadınları korumak adına tasarlanan yasaların (vasıfsız işçiler için resmi göç izni gerektiren yasalar gibi) Suriyeli kadın mülteciler için bir baskı ve sömürü kaynağı olsa da bu tür atölyeler mülteci kadınlar için ekonomik özgürlüklerinin artmasına katkıda bulunmaktadır. Ancak bu durum, göçmen kadınların sömürü ve marjinalleşmelerini maskeleyişinin bir kanıtı olarak da görülmelidir.

Anahtar Kelimeler: Suriyeli göçmen kadınlar, işgücü piyasaları, enformel sektör, Türkiye.

SYRIAN WOMEN REFUGEES IN THE TURKEY LABOUR MARKET: THE CASE OF CLOTHING INDUSTRY

Abstract

The ongoing war in Syria since 2011, initially just about Turkey, it caused the forced migration of approximately 7 million people to neighboring countries such as Lebanon, Jordan, Iraq and Egypt and this wave of immigration has brought along a potential labor flow. This major displacement has led to increased exploitation in the labor markets, as well as the human rights and security issues for refugees in host countries. In this study, Syrian refugee women are examined how they adapt to the labor market, through their clothing industry concentrated in Turkey. For this purpose, semi-structured, narrative, and in-depth interviewing were made with 15 Syrian women refugee workers in two clothing factory established in Bağcılar, Istanbul, where Syrian immigrants are concentrated. All women in both workshops work informally and are temporary workers. The main reason for Syrian refugee women being employed intensively in clothing factory is that they carry out their activities on a small business basis without a work permit. Another reason is that cheap and abundant labor input in production can increase the profitability of companies. Findings obtained from the study show that Syrian women refugees have adapted to the labor market in ready-made clothing sector, a branch of labor that requires unskilled labor. However, this way of working is not a preference. Most refugee women do not have a work permit. It is uncertain, unqualified, or their education is incomplete. For these reasons, they have to work in factory producing contract manufacturing. It has not been observed that the average wages of Syrian women refugee are lower than domestic women workers. Despite the difficulties and discrimination that women refugee experience at all stages of the migration process, their participation in the labor markets is an important tool for them to express themselves. Although the laws designed to protect women by taking into account the welfare of women migrants (such as laws requiring official immigration permits for unskilled workers) are a source of pressure and exploitation for Syrian women refugees, such factory contribute to increasing their economic freedom for refugee women. However, this situation is also evident as a proof that migrant women mask their exploitation and marginalization.

Keywords: Syrian refugee women, labor market, informal sectors, Turkey.

GİRİŞ

Son yıllarda tüm dünyada mülteci nüfusu önemli ölçüde artmıştır. UNCHR’nin (2019) “Küresel Eğilimler” raporu 2019 yıl sonu itibariyle 79,5 milyon kişinin yerinden edildiğini bildirmektedir. Ülkeler başarılı bir entegrasyon için çözümler üretmeyi acil ve zorunlu bir görev haline getirseler de yerinden edilmenin olağanüstü büyümesi, ülkelerin bu çözümlerin ötesinde hareket etmeleri gerektiğini ortaya koymaktadır. Zira 1990 yılında her yıl ortalama 1,5 milyon mülteci evlerine dönebilirken, 2019 yılında bu sayı 385 bine düşmüştür. Çoğu mülteci Irak, Afganistan veya Somali gibi sürekli kriz içerisinde olan ülkelere gelmekle birlikte, Suriye en çok yerinden edilmenin adeta merkez üssü haline gelmiştir¹.

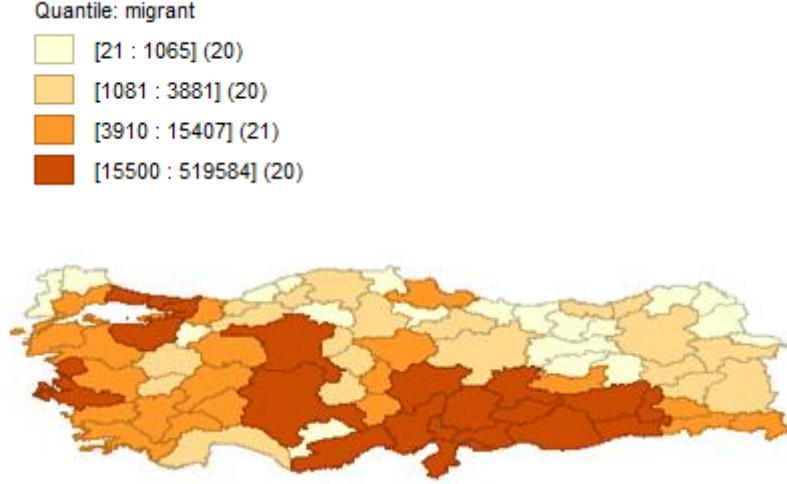
BM Uluslararası Göç Raporu’na göre (2019) uluslararası göçmenler içerisinde kadınların oranı 2000 yılında %49,3’ten 2019 yılında %47,9’a gerilemiştir. Türkiye’de ise bu pay sırasıyla 51,9 ve 44,6’dır. Uluslararası göçte 2019 yılında kadınların oranının en fazla yükseldiği bölge yüzde 51,4 ile Avrupa ve yüzde 51,8 ile Kuzey Amerika olmuştur. Çalışmalar kadınların göç süreçlerinin yüksek ölçüde toplumsal cinsiyete dayalı eşitsizliklerden kaynaklandığını ortaya koymaktadır (Coşkun, 2018). Üstelik göçmen, mülteci ve sığınmacı kadın ve kız çocuklarının çoğu yolculukları sırasında ve varış ülkelerinde toplumsal cinsiyete dayalı şiddete maruz kalmaktadır. Özellikle refakatsiz hareket eden çocuklar, hamile, engelli, hane reisi konumunda olan ya da yaşlılar en savunmasız olanlardır².

Birleşmiş Milletler (UNCHR, 2015) binlerce insanın çatışma, zulüm ve savaşlar yüzünden başka yerlerde sığınak ve güvenlik aradıklarını ve bu nedenle de mültecilerin dünyadaki en savunmasız insanlar olduklarını vurgulamaktadır. Kadınlar özellikle sağlık ve eğitime erişim açısından sistematik olarak dezavantaja maruz kalmaya devam etmektedir (Hanmer vd., 2020). Bu tespite mültecilerin, varış ülkelerinde işgücü piyasasındaki en savunmasız göçmen gruplarından biri olduğu da eklenebilir. Tüm bu gelişmeler, artan zorunlu göç oranları, göçmenlik ve entegrasyon politikalarına ilişkin tartışmaları gündeme getirmiş ve ev sahibi ülkelerin göçmenlerin işgücü piyasalarına entegrasyonu konusunda çalışmalar yapmaya yönlendirmiştir (Dustmann vd., 2019).

¹ Mültecileri göçmenlerden ayıran en temel özellik göçün zorunlu olmasıdır ve tarihsel süreç boyunca her ikisi de birlikte var olmuştur (Bernard, 1976, s.267). On dokuzuncu yüzyılda Amerika Birleşik Devletleri’ne doğru hareket eden kitlesel göçmenlerin yarısının kadın olmasına rağmen, ancak yirminci yüzyılda göç araştırmalarında daha görünür hale gelmiştir (Lutz, 2010, s.1648). Araştırmaların temel olgusu ise genel olarak kadınların pasif ve erkek partnerlerinin birer takipçisi oldukları yönündedir.

² “Savunmasızlık hem iklime bağlı hem de diğer doğal tehlikelere maruz kalma ve duyarlılıkla ve ayrıca etkilerle başa çıkma, direnme ve kurtulma veya bunlara uyum sağlama kapasitesi ile ilgili karmaşık bir özelliktir” (Ferdous & Mallick, 2019, s.89).

Şekil 1: Geçici koruma kapsamındaki Suriyelilerin illere göre mekânsal dağılımı (20.01.2021 tarihi itibarıyla)

Türkiye, Suriye’den gelen 3,6 milyon ve diğer ülkelerden gelen 370 bin kayıtlı mülteciye ev sahipliği yapan anahtar ülkelerden biridir (European Commission, 2020). Bu bağlamda, uzun bir süredir savaş koşullarından kaçan “Suriyeli bireyleri” “geri göndermeme” ilkesi ve “açık kapı politikası” çerçevesinde ülke sınırları içerisinde misafir etmektedir. Şekil 1’de verilen geçici koruma kapsamındaki Suriyeli göçmenlerin kartil haritasında en yüksek göçe sahip iller koyu renklerle gösterilmiştir³. Açık renkler göçmen sayılarının en az olduğu illerdir. Şekil 1’den görüleceği üzere Güneydoğu Anadolu Bölgesi, İç Anadolu ve Marmara Bölgesinin batı ve kuzey bölgelerinde illerin birbirini negatif etkilediği ve yüksek ölçüde kümelenme olduğu gözlenmektedir.

İstihdam konusu genel olarak mülteci ve sığınmacı kabul eden ev sahibi ülkelerde başlıca sorunlardan biridir (Knappert vd., 2018). Suriyeli mültecilerin 2011’den bu yana yerleşik düzene geçtiği Türkiye’de istihdam sorununun ön plana çıkmasının temel nedenleri arasında Suriyeli mültecilerin Türkiye’deki konumlarının bilinmezliği ve temel haklarının hukuki zemine aktarılmasındaki eksiklerdir. İşgücü piyasasında bu eksiklerden yararlanan birçok işveren merdiven altı olarak bilinen iş yerlerinde Suriyeli mülteci kadınları daha fazla tercih edebilmektedir. Mülteci kadınların çoğu kaçak işçi olarak çalışma hayatında var olabilmeye mücadelesi içerisinde. Böylece mülteci kadınların erkeklere göre daha

³ Çalışmada veri kümesini dört eşit parçaya bölen kartil haritası GeoDa programında yapılmıştır. Ağırlık matrisi için vezir komşuluk tanımı kullanılmıştır. Veriler Göç İdaresi Genel Müdürlüğü’nden alınmıştır.

fazla yoksulluk içerisinde, güvencesiz, düşük ücretli ve cinsiyetleşmiş işlerde çalışma olasılığı da artmaktadır.

Bu makale nitel bir araştırma yöntemi benimseyerek, ücretli işlerde tercih edilen en başta gelen gruplardan biri olan Suriyeli göçmen kadınların tekstil atölyelerindeki çalışma deneyimlerine odaklanmıştır. Böylece kadınların çalışma deneyimlerinin kendilerini ekonomik olarak güçlendirip güçlendirmedikleri tespit edilmeye çalışılmıştır. Diğer yandan çalışma koşullarının zorlukları ve mevcut aile sorumluluklarını nasıl sürdürdükleri bu araştırmanın konusudur. Tekstil atölyeleri bir diğer deyişle terhaneler işgücü piyasalarının cinsiyetleşmiş doğasını göstermesi açısından önemlidir. Suriyeli kadınların iktisadi ve toplumsal uyum sürecinde bu dönüşümü nasıl gerçekleştirdikleri ve kendilerini etkileyen unsurların neler olduğu çalışmanın temel sorularıdır. Çalışmada işgücü piyasasındaki güvencesiz konumları yanı sıra düşük vasıf gerektiren, çoğu kez cinsiyetli ve kayıt dışı işlerle sınırlı olan istihdam yapısının sorunlu bir entegrasyon sürecine işaret ettiğini iddia ediyoruz. Diğer yandan işgücü piyasalarında toplumsal cinsiyet ve etnik temelli ayrımcılığın varlığının araştırılması çalışmanın bir diğer sorunsalıdır. Böylece kapsama ve/veya dışlamanın ırksal ve sınıfsal dinamiklerini takip ediyoruz⁴. Yerleşik halkların çoğu tarafından bir “yük” olarak görülen genel olarak mültecilerin bir “varlığa” dönüşümünün (De Geus & Fargues, 2016) ancak uygun politikalarla mümkün olabileceği bu çalışmanın temel argümanlarından biridir. Araştırma aynı zamanda Türkiye’de Suriyeli mülteci kadınların ülkelerine geri dönme, Türkiye’de kalma ya da başka yerlere geçme niyetlerini de inceleyerek çalışma deneyimleri üzerinden literatüre katkıda bulunmaktadır.

Girişten sonraki ikinci bölümde Suriyeli mülteci göçünün yasal çerçevesi ve göçmen kadınların işgücü piyasasındaki konumu ele alınmaktadır. Üçüncü bölümde literatür taraması yapılarak dördüncü bölümde metodoloji ve araştırma bulgularına yer verilmekte ve çalışma sonuç bölümüyle tamamlanmaktadır.

TÜRKİYE’DE İŞGÜCÜ PİYASALARINDA MÜLTECİ KADINLARIN ÇALIŞMA İZİNİ VE KONUMU

Türkiye’de bulunan yabancıların çalışma esasları 28/07/2016 tarihli ve 6735 Sayılı Uluslararası İşgücü Kanunu (ÇSGB, 2016) ile düzenlenmiştir. Ek olarak Geçici koruma kapsamındaki Suriyelilerin çalışma esasları, ilgili Kanun ve 11/01/2016 tarihli ve 2016/8375 sayılı Geçici Koruma Sağlanan Yabancıların Çalışma İzinlerine Dair Yönetmelik (GKÇİY, 2016) ile yürütülmektedir. Bu yönetmeliğe göre Suriyeliler geçici koruma kapsamında kalmasına izin verilen

⁴ Kapsama kavramı istihdam alanında kuruluşların kapsayıcı niteliğini vurgulayarak, örgütsel literatürde ortaya çıkan görece yeni bir kavramdır (Roberson, 2006). Shore (2011, s.7) bu kavramı “çalışanların aidiyet ve benzersizlik ihtiyaçlarını karşılayan muameleyi deneyimleyerek çalışma grubunun saygın bir üyesi olduğunu algılama derecesi” olarak tanımlamaktadır.

illerde çalışma izni alabilecektir (GKÇİY, m.7/1) ve istihdam kotası uygulanarak çalışma iznine başvuru işyerinde çalışan Türk vatandaşlarının %10'undan daha fazla sayıda Suriyeli çalıştırılmayacaktır (GKÇİY, m.8/1). Başvurular ise e-Devlet üzerinden işveren tarafından yapılacaktır (GKÇİY, m.5/1). Yönetmeliğin yürürlüğe girdiği tarih göz önüne alındığında Türkiye'deki ilk 5 yıllarında entegrasyonsuz göç içinde düzen kuran geçici koruma altındaki Suriyeliler Ocak 2016'ya kadar tamamen kayıt dışı çalışmıştır (Kaygısız, 2017, s.5).

Göç İdaresi verilerine göre on yılını dolduran kitlesel göçte 21 Ocak 2021 tarihi itibarıyla Suriye'den Türkiye'ye geçici koruma kapsamında gelen toplam 3,6 milyonun üzerinde olan mültecilerin yaklaşık %46'sı kadındır ve şüphesiz ki en hassas gruplarının başında kadınlar gelmektedir. Dolayısıyla göçün dezavantajları çoğu kez, kadınlar üzerinde ortaya çıkmaktadır. Gerek kadınlara yönelik toplumsal cinsiyet kalıpları ve gerekse kadınların göç sürecinde zayıf ve korumasız kalışı onlara yönelik risk ve istismarları arttıran temel unsurlardır. Asimetrik güç ilişkileri, savaş, afet ve çatışmalarda kadınların ve çocukların karşı karşıya kaldığı toplumsal cinsiyet temelli şiddetin en önemli nedenlerinden biridir (Özdemir, 2015, s.36). Yanı sıra kadınlar sadece toplumsal cinsiyet rolleri nedeniyle değil, mülk sahibi olmama, eğitimsizlik, erken evlilik gibi ayrımcı sosyal normların bir sonucu olarak savunmasız gruplar arasında en savunmasız olanlardır (Ferdous & Mallick, 2019). Göç bütünsel anlamda incelendiğinde ataeril zihniyet sonucu kadının erkeği takibi doğal bir olay olarak görülmektedir. Aslında kadının göçteki görünmezliği bir kadın meselesidir. Ancak bu görünmezliğin ardında var olan gerçeklerden biri Türkiye'deki Suriyeli mülteci hanelerin yaklaşık üçte birinin kadın ve çocuklar tarafından geçindirilmesidir (Kıvılcım, 2016, s.204). Dolayısıyla kadınların hayatta kalmak ve yaşamını sürdürmek için ücretli işe ihtiyacı vardır. Fakat Suriyeli kadınlar arasında işgücüne katılım oranı sadece yüzde 13,7'dir (Pinedo-Caro, 2020: 9). Üstelik cinsiyete dayalı ücret farkı, mülteci kadınlarla ev sahibi ülke erkekleri arasında dolar başına yaklaşık 94 Cent'tir (Kabir ve Klugman, 2019). Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığının 2019 yılı verilerine göre çalışma izni verilen toplam Suriyeli sayısı yaklaşık 63.789 iken bunun yalnızca %7'sini kadınlar oluşturmaktadır. Kadınların oranının bu kadar düşük olmasının nedeni "Çalışma İzinlerine Dair Yönetmelik" in geç yürürlüğe girmesi, başvurunun işveren inisiyatifinde olması ve yabancıların kalmasına izin verilen illerin esas alınmasıdır. Ancak işgücü piyasasına katılımda karşılaşılan sorunlar, sadece Türkiye'nin göç politikası ile ilgili olmayıp, esnek, ucuz ve güvencesiz işgücüne duyulan yapısal ihtiyaçla da ilgilidir (Mutlu vd., 2018, s.72).

İstihdam oranlarının düşüklüğünün temelinde toplumsal cinsiyetten kaynaklanan engeller yer almaktadır (UNWOMEN, 2018, s.45). Baklacioğlu'nun (2017, s.44) İstanbul'un kenar mahallerinde Suriyeli kadınlarla yaptığı çalışmasında Suriyeli kadınlara ilişkin bulguları oldukça çarpıcıdır. Yazar Türkiye'de idari ve sivil kuruluşlar, prosedürler ve stratejiler yoluyla bir hayır sektörünün oluştuğunu ve kurumlar aracılığıyla Suriyeli mülteci kadınların mağdur, nankör misafir, kırılğan

oldukları gerçeği ile ancak erkeklerin merhameti ve misafirperverliğine bağlı bir süreç inşa edildiğini belirtmektedir. Bu anlayış kadınları güçlendirmek yerine, diğer nedenlerle birleştiğinde daha da savunmasız hale getirmektedir.

MÜLTECİ KADINLARIN İŞGÜCÜ PİYASALARINA ENTEGRASYONUNA YÖNELİK LİTERATÜR

Suriyeli mültecilerin işgücü piyasalarına yönelik entegrasyonuna ilişkin çok sayıda çalışma olmasına rağmen, kadınların çalışma deneyimlerine ilişkin çalışma sayısı oldukça azdır. Suriyeli mültecilerin Türkiye dışındaki ülkelerde çalışma deneyimlerini ele alan çalışmalardan biri Luik vd. (2016) tarafından yapılmıştır. Buna göre, İsveç işgücü piyasalarının entegrasyon süreçlerine mültecilerin dahil edilmesinin kısıtlı olduğu, çünkü göçmen gruplar içerisinde mültecilerin daha zayıf bir konumda yer aldığı için önceliklerinin güvenlik olduğu ve sahip oldukları eğitim düzeyinin ise istihdam edilebilirliklerine katkıda bulunmadığı çalışmanın temel sonuçları arasındadır. Beyrut kentinde yoksul bir işçi mahallesinde Lübnanlı işçiler ve Suriyeli mülteciler arasındaki gerilimleri merkeze alan Saleh (2016) çalışmasında göç sonrası toplumsal yeniden üretimde sosyal eşitsizliğin belirgin hale gelmesiyle Suriyelilerin hiyerarşik sıralamada hamamböceği konumuna sürüklendiğini ifade etmektedir. Çalışmaya göre kayıt dışılık mülteci işçilerin marjinalleşmelerinde bir ara yüzdür. Diğer yandan Culcasi (2019), 2012-2014 yılları arasında Suriye’den Ürdün’e göç eden 45 Suriyeli kadınla yaptığı görüşmelerde yerinden edilmenin inşa edilmiş cinsiyet pratiklerinin değiştirdiğini ve hane içine maddi destek sağlamanın onlara güven verirken ayrıca güç kaynağı olduğu tespitini yapmıştır. Ürdün’de yapılan diğer bir çalışma Almakhamreh vd. (2020) benzer sonuçları elde ederken Suriyeli mülteci kadınların ataerkil kalıplar içerisinde birbirlerini desteklemek için sosyal ağlar kurduklarını ve bu şekilde kendi güvenli alanlarında sadece engellere değil, elde ettikleri fırsatlara da değinmiştir.

Avrupa ve Türkiye işgücü piyasalarını etkileyen Suriye krizinde hem cinsiyet hem etnisite temelli ayrımcılığa uğrayan Suriyeli mülteci kadınlara odaklanan Duran (2018), istihdam sağlayacak entegrasyon politikalarının cinsiyet körü olması nedeniyle yapısal sorunların ortaya çıktığını ileri sürmektedir. Sorunlu bir entegrasyona dikkat çeken diğer çalışmalardan biri Knappert vd. (2017), 2015-2016 dönemi Suriye’den Türkiye’ye göç eden 20 mülteciyle yaptığı görüşmelerde işverenlerin sadece vasıf gerektirmeyen ve Türk işgücünden talebin bulunmadığı işlerde çalışmaya hazır ucuz işçiler olarak kullandığını ve ortaya çıkan büyük kayıt dışı işgücü piyasasına müdahale olmadığını belirtmiştir.

Suriyeli mülteci kadınların sosyal ve ekonomik anlamda yaşadıkları bu dönüşüme dikkat çeken Canefe (2018) yasal statü eksikliği nedeniyle işveren tarafından aşırı çalışma baskısının cinsiyetçi yönünü ele alarak güvencesizliğin, yoksulluğun ve yerinden edilmenin kadınları marjinalleştirdiğini savunmuştur. İşçi mültecilerin sorunları çözmekte önemli kuruluşlar olabilecek sendikaların mültecilerle temas kurma noktasında eksikliklerini ele alan Erdoğan (2018), hem

sendika yöneticilerinin hem sendika üyelerinin Suriyeli mülteciler için sadece eşit haklar talep ettiklerini ancak bunun söylemden öteye geçmediğini hatta destek olmanın aksine Suriyeli mültecilerin Türkiye işgücü piyasalarında olumsuz etkileri olduğuna dair serzenişleri olduğunu ileri sürmüştür.

Ulutaş ve Akbaş (2018), Suriyeli mülteci kadınların işgücü piyasasına dahil olmalarının güçlendirici etkisinden ziyade sorunlu bir entegrasyon deneyimine işaret ederek ataerkil yaşam tarzlarının, kamusal alanda benlik kazanmalarının önündeki en büyük engellerden birisi olduğu sonucuna ulaşmıştır. Ulutaş ve Akbaş'ın çalışmasını destekleyecek sonuçlar elde eden Aygül ve Kaba (2019), İstanbul'un Sultanbeyli ilçesinde 22 Suriyeli ile derinlemesine görüşmeler yaptığı çalışmada Türkiye işgücü piyasalarında emek hiyerarşisinin oluştuğunu ve mülteci kadın emeğinin en alt tabakada yer aldığını tespit etmiştir.

Herwig (2017), Şanlıurfa'da 15 Suriyeli mülteci kadınla yürüttüğü araştırmasında kamusal alanda güvenli ortam talebinin öneminden bahsederken, mülteci kadınlara karşı belirlenmiş kimlik sorununun ciddiyetine değinmiştir. Çünkü hayatta kalma stratejileri geliştirerek (Türk'lere benzemeye çalışmak, çok eşli evliliğe razı gelmek, tacizleri mizahla alt etmek vb.) direnç mekanizmalarını güçlendirmek zorunda kalmışlardır. Suriyeli mülteci kadınlar bu yöntemlerle kendilerinden başka kurtarıcı beklememeyi öğrenmişlerdir. Bu görüşün aksini ileri süren Del Carpio vd. (2018) Suriyeli mülteci kadınların Türkiye işgücü piyasalarına aktif katılımlarını sağlamanın bir yolu olarak girişimciliği ve evden çalışmayı teşvik etmenin gerekliliğini savunmuştur.

TÜRKİYE'DE TEKSTİL SEKTÖRÜ VE SURİYELİ MÜLTECİ KADINLARIN İŞGÜCÜ POTANSİYELİ

Tekstil sektörü Türkiye ekonomisi açısından değerlendirildiğinde imalat sanayi içindeki payı dolayısıyla özellikle ihracat odaklı, net döviz girdisi sağlayarak istihdam, yatırım gibi makro ekonomik göstergelerde pozitif etki yapan önemli sektörlerinden biridir. Türkiye ekonomisine, kalkınmada destekleyici rol oynayan tekstil ve hazır giyim sektörü mevcut kapasitesiyle yurtiçi talebi aşan potansiyele sahiptir. (Ticaret Bakanlığı, 2019). Tekstil sektörünün bir avantajı olan ancak aynı zamanda dezavantajı sayılabilecek diğer bir durum ise küresel değere sahip markaların üretim merkezi haline gelen Türkiye'nin kurun değer kaybı nedeniyle ucuz işçi pazarı haline gelmesidir (Kaya, 2019). Sektörün üretim merkezleri olarak sayılabilecek konfeksiyon atölyeleri dağınık ve illegal yapısıyla kaçak işçi çalıştırmaya elverişlidir. Ancak kayıtlı olarak Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı'nın Temmuz 2019 tarihli verilerine göre tekstil işkolunda 1.092.376 kişi çalışmaktadır. Bu sayı içinde sadece 98.760 sendika üyesi bulunmaktadır ve sendikalaşma oranı %9,04'tür. İşkolunun işçi bazında %90,96'ı sendikasızdır. Sendikal örgütlenmenin zayıflığı kayıt dışılığı artıran nedenler arasındadır. Suriyeli kadın mültecilerin işgücü piyasasına entegre olurken tekstil sektörüne yönelmeleri ise firma sahiplerinin Türk işgücü bulamadıklarından ortaya çıkan boşluğu, talep

etmeleri halinde hemen doldurabilir olmaları, vasıfsız işgücü beklentisi olması ve iş arama süresinin kısa olmasından kaynaklanmaktadır.

Tekstil sektöründeki çalışma koşullarını değerlendirmek gerekirse kısa tablo şöyledir: Suriyeli mülteci işçilerin tamamı, Türk işçilerin ise %50’si sigortasız olarak çalıştırılmaktadır. İş yoğunluğuna göre ücretsiz izne çıkarılmak durumunda kalan işçilerin oranı %70’tir. Sektörde genellikle vasıfsız eleman adı altında çalışan işçilerin %35’i Suriyeli iken, %13,2’si yerli işçilerden oluşmaktadır (Mutlu, 2018, s.81). Yabancılar verilen çalışma izni sayısı 2018 yılında 115.837’dir ve bu sayının tekstil sektörüne ayrılan payı yalnızca 3.101 kişidir (AÇSPB, 2018). Son olarak göçmen işgücünün iş piyasasındaki varoluşu ya ülke vatandaşlarının tercih etmeyecekleri işlerde daha düşük ücretle ve daha kötü çalışma koşullarında çalışmak biçiminde ya da ülke vatandaşlarının da çalışma arzusu taşıyacakları işlerde onlara ve yasal göçmenlere rakip olarak çalışmak biçimindedir (Özbey, 2017).

Göçmen Entegrasyonu Politika Endeksi (MIPEX) 2014-2019 dönemi güncel verilerle analiz edilen tüm ülkelerde göçmenlerin entegrasyonu teşvik eden hükümetlerin politikaları üzerinden bir değerlendirme yapmaktadır. Buna göre Türkiye en iyi entegrasyonu sağlık ve eğitim alanında sağlarken, politik katılım, kalıcı ikamet ve ayrımcılıkla mücadele ve işgücü piyasalarının entegrasyonunda elverişsiz konumda yer almaktadır⁵. İşgücü piyasalarına ilişkin kötü skorun en önemli nedeni yasal göçmen işçilerin çoğunun diğer işçilerle eşit hakları olmaması ve becerilerini geliştirmek için işverenlerine bağlı olmasıdır (MIPEX, www.mipex.eu/turkey).

SURİYELİ MÜLTECİ KADINLARIN ÇALIŞMA DENEYİMİ: BAĞCILAR KONFEKSİYON ATÖLYESİ ÖRNEĞİ

Metodoloji

Bu araştırmada nitel bir araştırma metodolojisi kullanılmıştır. Veri toplama aracı ise yarı yapılandırılmış derinlemesine mülakatlar olup aynı zamanda katılımcı gözlem tekniği uygulanmıştır⁶. Nitel yaklaşım çalışmanın amaçları ile uyumlu bir biçimde görüşlerin, algıların ve duygularının keşfedilmesi açısından elverişli bir

⁵ MIPEX indeksinde Türkiye 2014 yılında 24 puan alırken “entegrasyonsuz göç” olarak sınıflandırılmıştır. Bu tarihten 2019’a kadar +17 puanla önemli bir gelişme göstermiştir. Türkiye’nin entegrasyon politikaları Orta ve Güneydoğu Avrupa ülkelerinin yanında yer almaktadır (bkz. MIPEX, <https://www.mipex.eu/turkey>).

⁶ Nitel araştırma başlığı altında genellikle birincil veri toplama biçimleri olan saha gözlemleri, katılımcı gözlemleri ve içerik analizleri yer almaktadır (Nyberg vd., 2003). Katılımcı gözlem metodolojisi antropoloji ve sosyolojide sıklıkla kullanılan, çalışmacının katılımı nedeniyle grubun davranışını değiştirmeden ait olmadığı bir grubu gözlemlemek istediği durumlarda kullanılmaktadır.

yaklaşımıdır⁷. Bu bağlamda fenomenolojik bakış açısıyla katılımcıların çalışma deneyimleri, entegrasyonları ve/veya dışlanmaları ve yaşadıkları sorunların anlaşılması hedeflenmiştir. Çalışma deneyimleri zorunlu göçün çok boyutlu karmaşık doğasından sadece biridir. Katılımcılar İstanbul Bağcılar’da iki tekstil atölyesinde araştırmacının kurduğu ilişkiler üzerinden zincirleme örnekleme (chain sampling) yapılarak belirlenmiştir. Suriyeli kadınların tercih edilme nedeni, Türkiye’ye yönelik göç akımları arasında ücretli işlerde önde gelen topluluklar arasında yer almalarıdır⁸. Böylece Türkiye’de bir grup Suriyeli göçmen kadının çalışma deneyimleri aracılığıyla toplumsal cinsiyet, göç ve işgücü piyasaları arasındaki bağlantıların araştırılması bu çalışmanın başlıca amacı olmuştur.

İstanbul’da Bağcılar ilçesinde iki konfeksiyon atölyesinde Türkiye’ye farklı zaman aralıklarında gelen ve bir yıla beş yıl arasında değişen çalışma uzunluklarıyla toplam 15 Suriyeli mülteci kadınla ($n=15$) 24-25 Ekim 2019 tarihlerinde iki gün boyunca çalışılmıştır⁹. Görüşmeler yoğun çalışmaları nedeniyle 40 dakika olan yemek molaları sırasında yapılmıştır. Mülteciler ve sığınmacılara yönelik genel bilgiler edinmek üzere yaşadıkları konutlarda görüşmeler yapılmak istenmiş ancak çalışma izinleri olmaması, kayıt dışı çalışmaları nedeniyle bu fikirden oldukça tedirgin olmuşlardır. Bu görüşmelerde toplam 35 soru yöneltilmiştir. Tüm sorular, katılımcılar arasında kaygı ve rahatsızlık yaratma olasılığını en aza indirecek şekilde dikkatle tasarlanmıştır. Araştırmanın amacı ve hedefi açıkladıktan sonra, katılımcılardan görüşmeye katılmak için onay vermeleri istenmiştir. Görüşmeler yapıldıktan sonra veriler, araştırmacının dizüstü bilgisayarında saklanmıştır. Ayrıca

⁷ Zorunlu göçmenlerle yapılan araştırmalarda niteliksel bir yaklaşımın kullanılmasının önemi üzerine bkz. Rodgers, 2004. Araştırmacılar ve zorunlu göçmenler arasındaki gayriresmi ve kişiler arasındaki etkileşimler yoluyla yapılan mütevazı ve küçük ölçekli nitel çalışmaları “takılmak” (hanging out) olarak adlandıran Rodgers (2004) bu yaklaşımı bilgi üretimine izin veren süreçlerin hatırlatıcısı olarak kullanılabileceğini önermektedir. Buna göre “takılma” temelinde yürütülen çalışmalar yerel kültürel yaşamı aşırı vurgulamadan, belki de rahatsız edici bir şekilde gündelik hayatın politik mücadelelerinin ilişkiler ve küresel öneme sahip süreçlerle nasıl bağlantılı olduğunu açığa çıkarması açısından önemlidir.

⁸ Türkiye’de 2019 yılı itibarıyla Suriye uyruklu yabancılara verilen toplam 63.789 çalışma izinleri içerisinde yüzde 6,87 si kadındır (ÇSGB, 2019). Bu oran erkeklerin kadınlara göre daha yüksek işgücü piyasalarına bağımlılığını yansıttığı gibi aynı zamanda Suriyeli kadınların görünmezliğinin de bir kanıtı olarak da değerlendirilebilir.

⁹ Bu çalışmadaki görüşmeler iki gün boyunca sürmekle birlikte pandeminin ilk kez başladığı 11 Mart 2020 sonrasında uygulanan kapatmalar sonrası çalışan kadınların bazılarının ulaşarak işlerine devam edip edemedikleri sorulmuş, böylece pandeminin etkisi tespit edilmeye çalışılmıştır. Pek çoğunun işi bırakmak zorunda kaldıkları, virüse yakalanma endişesi ile sağlığa erişimde sorun yaşamaktan endişe duydukları anlaşılmıştır. Bazıları şehir değiştirmiş, ekonomik zorluklarla baş etmek üzere topluluklarının daha çok bulunduğu şehirlere göç ettikleri görülmüştür. Pandemi’de mültecilerin yaşadığı zorluklar bu çalışmanın konusu olmamakla birlikte 79.401 haneye Aralık 2020 sonuna kadar bir defaya mahsus olmak üzere devlet tarafından Covid-19 acil nakit yardımı yapılmıştır (UNCHR, 2020., s.1).

işverenler ile göçmen kadınlar arasındaki ilişkileri daha iyi anlamak için işyeri sahipleri ve yöneticilerle de görüşülmüştür¹⁰.

Veri Analizi ve Bulgular

Çalışmada katılımcılara yöneltilen tüm görüşmeler not alınmış, yazıya dökülmüş ve ortak temalar belirlenmiştir. Bu sayede katılımcıların öznel anlatıları ve eğilimlerinin araştırılmasına olanak tanıyan yorumlayıcı bir veri analizi yöntemi benimsenmiştir. Altı aşamalı bir süreci izleyen tematik analizle tümevarımsal bir yaklaşım kullanılmıştır. Bu yaklaşım verilere aşına olunması, ilk kodların üretilmesi, temaların araştırılması, gözden geçirilmesi, adlandırılması ve bir rapor oluşturulmasını içermektedir (Barun & Clarke, 2006, s.87). Bu bağlamda üç ana tema belirlenmiştir: i) iş arama süresi ve ücret pazarlıkları; ii) toplumsal cinsiyet, önyargı ve ayrımcılık, iii) çalışma koşulları, geçim fırsatlarına erişim yoluyla ekonomik güçlenme ve belirsizliktir. Görüşmelerde çalışmanın üç amacı dikkate alınarak, katılımcılara yöneltilen sorular dışında da kendilerini ifade etmeleri teşvik edilmiştir (Bkz. Tablo 1). Böylece çalışmada katılımcıların Türkiye’de iş ararken karşılaştıkları zorluklar, çalışma şartları ve diğerlerine göre ayrımcı uygulamalara maruz kalıp kalmadıkları keşfedilmesi amaçlanmıştır. Görüşmeler “Suriye’nin hangi şehrinde geldiniz” giriş sorusuyla başlamıştır. Bu soruyu katılımcıları çalışmanın ana konusuna dahil etmeyi teşvik eden diğer anahtar sorular takip etmiştir.

Tablo 1: Katılımcılara yöneltilen soru rehberi

Soru tipi	Soru
Demografik	1.Yaş
Amaç: Tanımlayıcı istatistikler	2.Medeni durum
	3.Çocuk sayısı
	4.Türkiye’ye geliş tarihi
	5.Hanede yaşayan kişi sayısı
	6.Anadil
	7.Eğitim
	8.Gelir
Başlangıç ve motivasyon soruları	9.Suriye’nin hangi şehrinde geldiniz?
	10.Suriye’de kalan aile yakınlarınız var mı?
	11.Türkiye sınırından nasıl giriş yaptınız?
Amaç: Katılımcıları çalışmanın ana konusuna dahil etmek	12.Kamplarda kaldınız mı?
	13.Kamplara neden başvurmadınız ya da neden ayrıldınız?
	14.Suriye’de çalışıyormuydunuz?
	15.Suriye’den doğrudan İstanbul’a mı geldiniz?
	16.İstanbul’dan başka bir yerde yaşadınız mı?
	17.Neden Bağcılar’ı tercih ettiniz?
	18.Kiranız ne kadar? Kira kontratınız var mı?
	19.Hanede çalışan kişi sayısı ve toplam gelir nedir?

¹⁰ Genel olarak özellikle kaçak göçmenlerin çalışma yaşamında yer bulmaları formel gerçekleşmediğinden, çalışma sırasında görüşülen işverenler Suriye dışında farklı ülkelerden gelen mültecilere yönelik taleplerini bir aracı yoluyla karşılamaktadırlar. İşverenler para karşılığında (150 TRY) atölyede çalışacak mülteci işgücünü kolaylıkla bulabilmektedir. Ancak vahim olan iş buldukları kadınların maaşlarının yaklaşık yarısını bu aracı kişiye ödedikleri yönündedir.

Anahtar sorular	20.Çalışma izniniz var mı?
Amaç: Çalışma koşulları, ayrımcılık gibi konularda kendilerini nasıl ifade ettiklerinin anlaşılması	21.Türkiye’de iş ararken ne tür zorluklarla karşılaştınız? 22.Günde kaç saat çalışıyorsunuz? 23.Haftada kaç gün çalışıyorsunuz? 24.Ek bir işte çalışıyorsunuz? 25.Atölyedeki göreviniz nedir? 26.Çalışma ortamının zorlukları nelerdir? 27.Tekstil atölyesindeki bölümünüz göreviniz nedir? 28.Maaşınızı alamadığımız ya da geç aldığınız oluyor mu? 29.Maaş miktarı konusunda yerli çalışanlarla aranızda fark olduğunu düşünüyor musunuz? 30.Ayrımcı bir yaklaşım olduğunu düşünüyor musunuz? 31.İş yerinizde arkadaş grubunuz var mı? 32.İş yerinizde dil konusunda zorlanıyor musunuz, nasıl anlaşıyorsunuz? 33.Türkiye’de psikolojik, fiziksel, cinsel şiddet gördünüz mü, paylaşmak istediğiniz vaka var mı? 34.Sağlık ve eğitime erişimde sorun yaşıyor musunuz? 35.Suriye’ye geri dönmeyi düşünüyor musunuz?
Kapanış Amaç: Görüşmenin sona ermesi	Katılımcılara teşekkür edilmesi

Çalışmanın güçlü yönü anketin yüz yüze görüşme ve derinlemesine mülakatlar yoluyla gerçekleştirilmesidir. Zayıf yönü ise görüşülen kadınların tedirginliği nedeniyle oluşan güven sorunudur. Kadınların güvenini kazanmak için, referans olabilecek güvendikleri, başka bir çalışan üzerinden kendileriyle iletişim kurulabilmiştir. Dil sorunu olmakla birlikte zaman zaman Türkçe dilini daha iyi bilen diğer çalışan göçmen kadınlardan yardım alınmıştır. İşverenler’in çalışmayı kısa sürede yapmamızı istemesi ve yoğun çalışmaları nedeniyle yemek aralarında ve paketleme bölümlerinde yaptığımız görüşmeler hedeflenenden daha kısa sürmüştür. Bu durumu çalışmanın önemli bir kısıtı olarak görmek mümkündür. Sorulardan 7’si çoktan seçmeli ve 28’i açık uçludur. Çalışmaya katılan bireylerin temel demografik özellikleri Tablo 2’de gösterilmiştir.

Demografik Bilgi

Araştırmaya katılan 15 Suriyeli mülteci kadının yaş ortalaması 24,6’dır. Tamamı Türkiye’ye kaçak yoldan giriş yapmıştır. Oturma izni alabildikleri halde çalışma izinleri yoktur. Genel olarak 2012 ve 2019 tarihleri arasında Suriye’den Türkiye’ye gelmişlerdir.

Katılımcıların tamamı Suriye’nin Halep kentinden gelmiş; iki kişi dışında doğrudan İstanbul Bağcılar’a akrabalarının yanına yerleşmişlerdir. İki kişi ise önce Kilis ve Adana’ya yerleştikten sonra İstanbul’a geçmişlerdir. Görüşme yapılan kadınların 56,6’sı evlidir ve %33,3’ünün okuma yazması yoktur.

Tablo2: Demografik Bilgiler

İsim	Yaş	Medeni durum	Çocuk sayısı	Geliş tarihi	Eğitim*
Meryem	24	Evli	3	2015	Yok
Maya	20	Evli	-	2017	Yok
Maria	21	Evli	-	2019	Lise
Betül	18	Evli	-	2012	3. sınıf terk
Felek	17	Bekar	-	2014	Yok
Ranya	16	Bekar	-	2017	Yok
Meryem	24	Evli	2	2015	12. sınıfa kadar
Suzan	21	Evli	3	2015	6. sınıfa kadar
Lamia	17	Bekar	-	2014	4. sınıfa kadar
Besma	25	Bekar	-	2012	6. sınıfa kadar
Meysa	30	Bekar	-	2012	Yok
Semya	38	Evli	4	2014	6. sınıfa kadar
Sabah	43	Evli	3	2013	5. sınıfa kadar
Fatma	23	Evli	2	2013	Lise terk
Melek	33	evli	2	2013	6. sınıfa kadar

Not: “Yok” ifadesi okuma yazma bilmedikleri anlamına gelmektedir.

Araştırmaya katılan mülteci kadın çalışanların %46,6’sı bir mesleği olmadığını ifade etmiştir. Kendilerini ev kadını olarak görenlerin oranı ise %33,33’tür. Dikkati çeken önemli nokta öğretmen olduğu halde mesleğini yapma olanağı bulamayan ve konfeksiyon atölyesini hayatını idame ettirmek üzere seçen 1 öğretmenin olmasıdır (Bkz. Tablo 3). Bu durum nitelikli işgücünün Suriyeli mülteci kadınlar için işgücü piyasalarına entegrasyonunda bir etkisi olmadığı yönündedir. Nitelikli de olsa kendine alan bulabildiği en iyi yer kayıt dışı çalışmanın yaygın olduğu tekstil ve konfeksiyon atölyeleridir.

Tablo 3: Meslek

Meslek	Sayı	Yüzde
Ev kadını	5	33.33
Öğretmen	1	6.6
Öğrenci	1	6.6
Hayvancılık	1	6.6
Mesleği yok	7	46.6
TOPLAM	15	100

Ortalama aylık gelir ayda 1.710 TRY; hanede çalışan ortalama kişi sayısı 5,1; kazanılan toplam hane geliri aylık ortalama 9486.6 TRY'dır. Yine ortalama olarak 1.200 TRY kira ödenmektedir (Bkz. Tablo 4). Burada temel nokta ailede ortalama çocuk sayısının düşüklüğüne rağmen, birkaç ailenin bir arada yaşamasıdır. Çalışan kişi sayısının artmasıyla birlikte kolektif bir yaşam içerisinde elde ettikleri maksimum 34 bin TRY'lık gelir, çalışmaya dahil olan kadınların yüzde 25'ini oluşturmaktadır.

Tablo 4: Aylık gelir, toplam gelir ve hanede çalışan kişi sayısı kira

Değişkenler	Ortalama	Medyan	Mod	Std. Sapma	Yüzdeler Dilimleri		
					25	50	75
Kişisel gelir	1710	1700	1700	296,5	1400	1700	2000
Toplam gelir	9486,6	5400	5000	10064,4	5000	5400	7000
Evde çalışan kişi sayısı	5.13	3.0	3.0	4.88	3.0	3.0	4.0

Tekstil atölyesinde çalışan kadınlar genel olarak haftada beş gün 8 saat çalışmakla birlikte yüzde 50'den fazlası hafta sonu yarım gün daha çalışmaktadır. Daha uzun çalıştıklarında ise ek mesai ücreti almaktadırlar. Yemek molası dışında günde iki kez 10 dakika olmak üzere bir çay molasına sahiptirler.

İş Arama Süresi ve Ücret Pazarlıkları

Suriyeli göçmen kadınların diğer yabancılar (örneğin Afrika'dan gelen göçmen kadınlar) kadar iş bulma konusunda büyük zorluklara katlanmadıkları ifade edilebilir. Bu durumun en önemli nedeni 2011 yılından bu yana Suriye'den gerçekleşen kitlesel göç nedeniyle belirli cemaat ilişkilerinin oluşmasıdır. Bağcılar yerleşim açısından Suriye'den gelen göçmenlerin yerleşim yeri ve fabrika ve yoğun tekstil atölyelerinin olduğu bir semttir¹¹. Bu durum buldukları topluluk sosyal ağlarında kendilerini güvende hissetmelerine ve ayrımcı toplumsal baskıdan kısmen de olsa uzaklaştıkları anlamına gelmektedir. Böylece iş arama sırasında herhangi bir aracı olmaksızın merdiven altı atölyelerde iyi maaşlara sahip olmasa da ücretli iş bulma konusunda büyük zorluklar yaşamamaktadırlar. İşverenlerle anlaşma sağlayamadıkları en temel konu ücret konusudur. Bunun en önemli nedeni görüşme yapılan kadınların yüzde 93'ünün Suriye'deyken herhangi bir çalışma deneyimi olmamasına rağmen, yüzde 53,3'ünün Türkiye'de önceki çalışma deneyimlerinin yine tekstil sektöründe olmasıdır (bkz. Resim 1). Tecrübeli olmalarına rağmen kadınların yüzde 50'si yerli çalışanlara göre daha önce çalıştıkları farklı atölyelerde

¹¹ En çok Suriyeli'lerin yaşadığı il İstanbul'dur. Bağcılar ilçesinde kayıtlı mülteci sayısı 2015 yılı itibarıyla Fatih ilçesinden (yüzde 6,1) sonra ilçe toplam nüfusunun yüzde 3,4'üne karşılık gelmektedir (Hayata Destek, 2016).

daha az ücret aldıklarını belirtmişlerdir. Çalışmanın yapıldığı atölye yöneticisi olan Esra ise yerli ve göçmen kadınlar arasında bir ücret farkı olmadığını belirtmektedir:

“Bir Türk kadını ne kadar maaş alıyorsa Suriyeli kadın işçilerimiz de aynı maaşı alıyor hatta usta elemanlarımız sigorta paralarını bile alıyorlar. Ucuz işgücü denilemez bu yüzden bence. İlk geldiklerinde görüldükleri gibi değiller. Şu an mesela Afganlar, Suriyelilerin ilk hali gibi. Hem dilimizi daha çabuk öğrendiler. Sınıf atladılar diyebilirim. Ama çalışma düzenleri konusunda anlaşılmadığımız zamanlar oluyor. İş saatlerine ve düzenlerine ayak uydurmakta zorlanıyorlar. Kadınların çalışma alışkanlıklarının olmadığı çok belli. Hatta bazen işçiler arasında tartıştıklarında öfkelerini kontrol edemiyorlar, buna savaş travmalarının sebep olduğunu düşünüyorum. Kendi konfeksiyon atölyelerini açmaya başlayanlar var. Çalışabildikleri alan az olduğu için tekstilden başlıyorlar. Suriye’den usta olarak gelen de var burada işi öğrenen de çok var. Artık Türkler çıraklıktan yetişmiyor tekstilde. Sektörde yoğunlukla Suriyeliler var”.

Burada yöneticinin ifadelerinden güvencesiz, sendikasız ve esnek çalışma içinde olan Suriyeli göçmen kadınları ucuz işgücü olarak nitelendirmemesi dikkat çekmektedir. Yine bu ifadeden yerli kadınların ustalaştığı, Suriyeli kadınların çıraklıktan başladığı, yeni gelen Suriye uyruklu dışındakilerin de ustalaşan Suriyeli çalışanların yerini aldığı anlaşılmaktadır. Ayrıca yönetici her ne kadar yerli kadınlarla aynı ücreti aldıklarını ifade etse de Suriyeli kadın çalışanların ücret konusunda çetin pazarlıklara giriştiklerini, hatta aylarca ücretini alamadıkları farklı atölyelerden ayrılmak zorunda kaldıklarını yaptıkları anlatılardan biliyoruz. Diğer yandan atölyede çalışan erkek ve kadınlar arasında aynı işi yapmalarına rağmen yerli yabancı ayırt etmeksizin ücret farkı olduğu anlaşılmıştır. Bu farkın nedenini yönetici Esra şu şekilde açıklamaktadır:

“İki usta makineci var diyelim. İkisi de yerli olsun Suriyeli olsun fark etmez. Erkekler her zaman bir tık daha yüksek alır. Mesela erkek usta makineci 4000 TRY alırken, kadın 3700 TRY alır. Çünkü erkek ev geçindiriyor düşüncesi var. Ayrıca erkeklere makineci olsalar bile hamallık yaptırabiliyorsun... şu malları taşı diyebiliyorsun. Ancak kadına diyemiyorsun”.

Burada kadın çalışanların eve ek kazanç getiren yardımcıları olarak görülmesi gibi genel olarak topluma yerleşik hale gelen katı toplumsal cinsiyet normlarının varlığını göstermektedir.

Toplumsal Cinsiyet, Önyargı ve Ayrımcılık

Suriyeli göçmen kadınlar işyerinde ayrımcı bir tutum sergilenmediğini, yerli kadınlarla eşit ücret aldıklarını ifade etmişlerdir. Bununla birlikte dil engeli, okuma yazma bilmeme ve yerlilerin Suriyeli mültecilere önyargılı olmaları gibi nedenlerle özellikle sağlık ve çocuklarının eğitimi konusunda endişeli oldukları gözlenmiştir. Ancak belirtmek gerekir ki, mülteci kadınlar eğitim ve deneyim gerektirmeyen cinsiyetleşmiş işlerde kendilerine ücretli işler bulabilmektedir. Güvencesizlik, esnek

çalışma kendileri için bir belirsizlik anlamına da gelse ev dışında ücretli bir işte çalışmak mülteci kadınlar için bir prestij kaynağıdır. Diğer yandan ücretsiz ev işleri de en az ücretli iş kadar önemlidir. Her ikisi de aile refahı için önemlidir (Ferdous & Mallick, 2019, s.91). Bu nedenle kadınlar için ortaya çıkan temel sorun, kendileri ve aileleri için ortaya çıkan ve sağlıklarını tehdit eden aşırı zaman baskısıdır (Warren, 2003, s.738). Bu tür bir zaman baskısı erkek ve kadınlar arasında eşit paylaşılmadığı halde hane içinde birkaç ailenin bir arada yaşaması nedeniyle sadece kadınlar arasında gerçekleşmektedir.

Kendilerine ayrımcı bir tutum olmasa da atölyenin yöneticisi olan Esra'nın anlattıklarından, farklı uyruktan gelen mülteci kadınların kendi aralarında bir hiyerarşi ve sürekli bir gerilim olduğu anlaşılmaktadır. Bu hiyerarşik durum göçmen kadın istihdamı ve kazançlarının yıllar içerisinde deneyimle birlikte arttığı hatta sınıfsal olarak yeni konumlarıyla birlikte eski pozisyonlarını Afgan ya da diğer farklı uyruktan gelen kadınlara bıraktıklarını göstermektedir. Deneyimli Suriyeli mülteci kadınlar ve henüz yeni gelmiş herhangi bir çalışma deneyimi olmayan diğer ülke uyruklu mülteci kadınlar arasında hiyerarşik bir ilişki vardır ve bu durum önyargıya ve yeni gelenlerin eskiler tarafından dışlanmalarına neden olmaktadır. Tümtaş (2020) bu tespiti “nöbetleşe dışlanma” olarak tanımlamaktadır.

Çalışmanın bir başka bulgusu güvencesiz emek havuzunda mültecilere yönelik ırkçı anlayışın özellikle siyahilerin aleyhine güçlendiği yönündedir. İşverenler çalıştıkları büyük firmalara verdikleri taahhüt gereği siyahi kadınlarla çalışmamaktadır. Aksi halde çalıştıkları büyük konfeksiyon firmaları bu küçük konfeksiyon atölyelerine iş vermemektedir. Dolayısıyla göçmenler arasında en marjinal ve dezavantajlı olanların siyahi kadınlar olduğu anlaşılmaktadır. Bu bulgu ırkçılığın bir araç haline gelerek farklılık ve eşitsizliğin üretimine katkıda bulunduğu anlamına gelmektedir. İrsal sosyoekonomik dışlanmayı ırksal kapitalizm merceğinden inceleyerek “öteki” olarak ırksallaştırılmış bedenlerin yaşamlarını özel mülkiyet ilişkileri aracılığıyla ortaya koyan Fluri (2020) beyaz olmayan ve düşük gelirli kişilerin ekonomik olarak marjinalleştiğinin altını çizmektedir.

Çalışma Koşulları, Ekonomik Güçlendirme ve Belirsizlik

Çalışma koşullarıyla ilgili zorluklara ilişkin göçmen kadınların tamamı aşırı gürültü ve toz içerisinde olan çalışma koşullarından rahatsızlık duymaktadırlar (Bkz. Şekil 2 ve Şekil 3). Görüşmeler sırasında da göze çarpan bu durum, çalışma şartlarının sağlığı olumsuz etkileyecek düzeyde olduğuna dair farkındalığın mevcut olduğunu göstermektedir. Ancak zor koşullara rağmen, aldıkları ücretin miktarını gözetmeksizin bir memnuniyetin olduğu da tespitler arasındadır. Kayıt dışı da olsa istihdam fırsatlarına erişimlerinin olması mülteci kadınları ekonomik olarak güçlendirmektedir. Diğer yandan atölyenin kontrol bölümü büyük bir dikkat gerektirdiği için bu durum kadınlar üzerinde ayrıca bir baskı unsurudur. Ürünün hatalı olması durumunda tüm ürünler geri gönderilebilmektedir. Çalışma koşulları

baskısına rağmen, var olma mücadelesinde kadın göçmenlerin daha fazla paraya duydukları ihtiyaç nedeniyle çalışmaları daha önemlidir.

Bu hassas çalışma koşulları altında çalışma izinlerinin olmaması nedeniyle, yaşadıkları en temel problem belirsizliktir. Meysa (30) içinde bulunduğu durumu şu şekilde özetlemektedir:

“Biz Suriye’de çalışmıyorduk. Hayvanlarımız vardı, onlarla ilgileniyorduk. Kocalarımız ve babalarımız çalışır evi geçindirirlerdi. Türkiye’ye gelince çalışmak zorunda kaldık. Burada ne olacağımızı bilmiyoruz. Ama işimiz olduğu için mutluyuz.”

Şekil 2: Dikim bandı çalışma alanı

Şekil 3: Paketleme bölümü

Not: Şekil 2 ve Şekil 3 tekstil atölyesinde çalışan kadın göçmenlerin çalışma koşullarını göstermektedir. Fotoğraf Seda Nizamoğlu tarafından çekilmiştir.

Henüz 17 yaşında olan Lamia ise göç sürecinde çocukluğunu kaybettiği ve sorumluluk almak zorunda olan birine dönüştüğünü belirtmiştir:

“Suriye’de öğrenciydim. Artık evime dönüp okuluma devam etmek istiyorum. Çalışmak istemiyorum. Burada kaldığım sürece çalışmaya mecburum”.

Lamia gibi eğitimde olması gereken genç bir kız çocuğu için zorlu ekonomik koşullar, eğitim potansiyelinin gerçekleşmesinin önündeki en önemli engelden biridir. Lamia’nın geçimini sağlamak için sınırlı fırsatların olduğu koşullarda çalışmak zorunda kalmasıyla eğitimini bırakmış olması nedeniyle büyük bir endişe yaşadığı anlaşılmaktadır. Kadınların kendilerini ve geniş ailelerinin geçimini sağlamada bir işte çalışmayı eğitimden daha fazla öncelikledikleri gerçeği, mülteci kadınlara yardımcı olacak beceri, eğitim ve öğretimin sağlanması konusunu gündeme getirmesi açısından önemlidir (Ibesh vd., 2021). Lamia’nın “burada kaldığım sürece çalışmaya mecburum” ifadesi okul çağındaki kız çocukları için savaş sürdüğü sürece ülkesine dönme umudunun kalmadığı ve eğitim beklentisinin

olmadığını açığa çıkarmaktadır. Çünkü Ackerman'ın (2014) da belirttiği gibi çalışmak zorunda olmaları nedeniyle ebeveynler sıklıkla çocuklarını okula göndermeyi reddetmekte ya da yarı zamanlı eğitimi tercih edebilmektedir¹².

Çalışmanın diğer bulgusu Suriye'ye geri dönme isteği üzerinedir. Suriyeli mülteci kadınların özellikle son yıllarda gelenlerin neredeyse yarısından fazlası savaş biterse geri dönmeyi istemektedir. Burada belirli bir düzeni olan 2015 yılından önce gelen kadınların ise geri dönmek istemedikleri anlaşılmıştır. Bulgumuz Türkiye'de kalma süresi uzadıkça Suriye'ye dönme olasılığının da düşük olduğunu göstermektedir. Bu sonuç Balcılar ve Nugent'in (2019) sonuçlarını desteklemektedir¹³.

SONUÇ VE TARTIŞMA

Küresel ölçekte kadınlar işgücü piyasasında erkeklerden daha kötü durumdadır. Bu durum ekonomik marjinalleşme, şiddet ve yerinden edilme ile daha da yoğunlaşmaktadır (International Rescue Committee, 2019). Veriler, mülteci kadınların, mülteci erkeklerden veya ev sahibi ülke kadınlarından önemli ölçüde daha düşük istihdam oranlarına sahip olduklarını ve büyük ücret açıklarıyla karşı karşıya olduklarını göstermektedir (Kabir ve Klugman, 2019). Mülteci kadınlar bir malın küresel tedarik zincirinin adeta birer parçası haline gelen yeni bir yedek işgücü ordusu konumundadır.

Bu çalışma, Türkiye'deki Suriyeli mülteci kadınların çalışma deneyimleri aracılığıyla ekonomik güçlendirme, işgücü piyasalarına entegrasyon ve toplumsal cinsiyet arasındaki bağlantıları açığa çıkarmayı amaçlamıştır. Bağcılar'da iki tekstil atölyesinde yapılan bu araştırmanın sonuçları kadınların kendileri, aileleri ve içinde yaşadıkları topluluklarda ekonomik olarak güçlendiklerini ortaya koymuştur. Ancak bu bulgu göçmen kadınların sömürü ve marjinalleşmelerini maskeleyişinin de bir kanıtı olarak görülmelidir. İşgücü piyasalarına entegrasyonları ise eğitim ve iş deneyimi ile sınırlıdır. İşgücü piyasalarına girişteki en büyük engellerden biri ise yasal engel olan çalışma izinlerinin olmayışıdır. Ayrıca mülteci kadınların

¹² Ackerman (2014) bu tespiti Gaziantep ve Kilis'te mülteci kamplarına ve mülteci çocukların gittikleri okullara yaptığı ziyaretleri sırasında tespit etmiştir. Yazar, savaşın bir sonucu olarak ebeveynlerin olmadığı ya da engelli olduğu bazı ailelerde çalışabilecek tek kişinin çocukları olduğunu belirtmektedir. Özellikle aile reisinin kadın olduğu bazı hanelerde annelerin çalışması kültürel olarak kabul edilememekte ve bu yük özellikle de erkek çocuklara düşmektedir. Lamia örneğinden kamplardan çıkıp büyük kentlere gelen mültecilerin ayakta kalma mücadelesinde çalışma yükünün sadece erkek çocuklarına değil, kız çocuklarına da yüklendiği anlaşılmaktadır. Bir kamptaki her çocuk için kamp dışında tahminen dört çocuğun olduğu dikkate alınır, kamp dışındaki ilkökul düzeyindeki çocukların okullara kayıt oranı kamplardakinden dört kat daha kötüdür (Ackerman, 2014).

¹³ Türkiye'de Suriyeli mülteciler üzerinde bireysel savaş deneyimlerini ve savaşın etkilerini analiz eden Balcılar ve Nugent (2019) mültecilerin ülkelerine dönme ve başka yerlere gitme kararlarında savaşın devam etmesi ve ev sahibi ülkede kalış sürecinin uzamasıyla ilişkili olduğunu kanıtlamıştır.

cinsiyetleşmiş işler denilen sektörlerde güvencesiz bir biçimde yer bulabilmelerini, işgücü piyasalarına erişimlerini engelleyen “cinsiyete özgü engeller” olarak değerlendirmek gerekir. Bu engeller çok sayıda mültecinin yaşadığı yoksulluğun önemli nedenlerinden de biridir (Hanmer vd., 2020). Suriyeli pek çok mülteci kadın akraba ve topluluk ilişkileri yardımıyla işgücü piyasalarının daha ziyade cinsiyetleşmiş işlerinde yer bulabildikleri ölçüde ve kayıt dışı gerçekleşmektedir. Mülteci kadınların yerinden edilmeleri başladığı anda mevcut sorumluluklarını sürdürürken, mali zorunluluklar nedeniyle gelir getirme gibi ek bir yükte karşı karşıyadırlar. Özellikle eşleri tarafından terkedilmiş, hane halkı reisi olan kadınlarda bu zorunluluk çok daha yüksektir. Kadınlar bu yeni rollerini üstlenirken hane halkı erkekleri ise ev ve bakım gibi hane halkı sorumluluklarını yeterince paylaşmamaktadır.

Çalışmanın bir başka sonucu, mülteci kadınlar arasında hiyerarşik bir ilişkinin varlığıdır. Sonradan gelenler daha dezavantajlıdır. İş deneyimleri olmadığı gibi işe giriş yöntemleri de farklıdır. Özellikle Suriye dışında Afgan, Özbek gibi farklı uyruktan gelen ve topluluk ilişkisi olmayan kadınların merdiven altı denilen konfeksiyon atölyelerine erişimleri aracıya ödenen para karşılığında olmaktadır. Düşük ücretli çalışmaya razı olan mülteci kadınların aldıkları ücretlerin yarısını aracı kişiye verdiklerinde dezavantajlı konumları sistematik hale gelebilmektedir. İşverenler de zaman zaman para karşılığında ihtiyaç duydukları işgücü için bu aracı kimselere başvurmaktadır. Suriye uyruklu olmayan diğer mülteci kadınlar, bu dezavantajlı konumları nedeniyle çalıştıkları atölyelerde iş konusunda daha deneyimli olan diğer mülteci kadınlar tarafından da dışlanmaktadır. Özellikle siyahi mülteci kadınların büyük firmalar tarafından da fason çalışan tekstil atölyelerinde çalıştırılmaması yönündeki talepleri bu kadınları ırksal ve ekonomik olarak marjinalleşmeleri sonucuna yol açmaktadır.

Tüm bulgularımız politika yapımcıların kadınların işgücü piyasalarına entegrasyonunu sağlayacak çeşitlilik içeren daha etkili programlar tasarlamalarına ve yerinden edilmiş nüfuslar içerisinde kadınlar için kalıcı çözümler bulmalarına yardımcı olabilir. Çalışma izinlerine yönelik kısıtların yeniden düzenlenmesi yönünde atılacak adımlar mültecilerin hem sağlık hem de yasal işgücü piyasalarına erişimlerini kolaylaştıracaktır. Aksi halde çalışma izinlerindeki kısıtlar ve geçici koruma altındaki göçmenlerin sınırlı olan çalışma hakları, ucuz göçmen kadın emeğinin üretilmesine ve yeniden üretilmesine neden olacaktır. İşgücü piyasası uzmanları mülteci ve sığınmacılar için yeni iş potansiyelleri tasarlamada önemli roller üstlenebilir. Bu bağlamda işgücüne katılımın cinsiyetçi doğası dikkate alındığında, toplumsal cinsiyete dayalı dezavantajlardan kaynaklanan risklerin hafifletilmesi gerekmektedir. İşgücüne katılımı teşvik etmede mülteci kadınların kişisel özellikleri dikkate alınarak, erkeklerin de bu tasarım sürecinde yer almaları sağlanabilir. Ayrımcı ve ırkçı anlayışlara karşı sendika ve emek örgütlerinin mücadele etmeleri önemlidir. Aksi halde hem ayrıcalıkların hem de eşitsizliklerin doğallaşması nedeniyle “sosyoekonomik açıdan savunmasız olanlar, topluma yönelik potansiyel tehditler olarak sürekli olarak ırklaştırılacaktır” (Fluri 2020, s.8).

KAYNAKÇA

Ackerman, X. (2014). Education for Syrian refugees: Beyond camps. Retrieved from <https://www.brookings.edu/blog/education-plus-development/2014/01/17/education-for-syrian-refugees-in-turkey-beyond-camps/> (Erişim Tarihi: 03 Feb 2021).

Almakhamreh, S., Asfour, H. Z. & Hutchinson, A. (2020). Negotiating patriarchal relationships to become economically active: an insight into the agency of Syrian refugee women in Jordan using frameworks of womanism and intersectionality. *British Journal of Middle Eastern Studies*, 1-19, DOI: 10.1080/13530194.2020.1836609.

Aygül, H. H. & Kaba, E. M. (2019). Suriyeli kadınların işgücüne katılımı ve deneyimleri (İstanbul-Sultanbeyli örneği). *Turkish Studies-Social Sciences*, 14(4), 1255-1275.

Balcılar, M. & Nugent, J. B. (2019). The migration of fear: An analysis of migration choices of Syrian refugees. *The Quarterly Review of Economics and Finance*, 73, 95-110.

Baklacioğlu, N. Ö. (2017). The violence of tolerated temporality. Syrian women refugees on the out skirts of İstanbul. J. Freedman, Z. Kıvılcım & N. Ö. Baklacioğlu (Der.), *A gendered approach to the Syrian refugee crisis* içinde (ss. 42-61). London and New York: Routledge.

Bernard, W. S. (1976). Immigrants and refugees: Their similarities, differences, and needs. *International Migration*, 14(4), 267-280.

Braun, V. & Clarke, V. (2006). Using thematic analysis in psychology. *Qualitative Research in Psychology*, 3(2), 77-101.

Canefe, N. (2018). Invisible lives: gender, dispossession, and precarity amongst Syrian refugee women in the Middle East. *Canada's Journal on Refugees*, 34(1), 39-49.

Coşkun, E. (2018). Criminalisation and prostitution of migrant women in Turkey: A case study of Ugandan women. *Women's Studies International Forum*, 68, 85-93.

Culcasi, K. (2019). "We are women and men now": intimate spaces and coping labour for Syrian women refugees in Jordan. *Royal Geographical Society*, 44, 463-478.

ÇSGB (Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı) (2016). Uluslararası İşgücü Kanunu (No. 6735). Mevzuat Online.

<https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuat?MevzuatNo=6735&MevzuatTur=1&MevzuatTertip=5> (Erişim tarihi: 20 Aralık 2020).

ÇSGB (Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı) (2019). Yabancıların çalışma izinleri. 2019 yılı raporu.

<https://www.ailevecalisma.gov.tr/media/63117/yabanciizin2019.pdf>
(Erişim tarihi: 06 Şubat 2021).

De Geus, A. & Fargues, F. (2016). Preface: Work is key for integration to work. I. Martín, A. Arcarons, J. Aumüller et al., (Eds.), *From refugees to workers: mapping labour market integration support measures for asylum-seekers and refugees in EU member states*. Volume I: Comparative Analysis and Policy Findings, Technical Report içinde (ss.6-7), Bertelsmann Shiftung.

Del Carpio, X., Demir Şeker, S. & Yener, A. L. (2018). L'intégration des réfugiés au marché turc du travail. www.fmreview.org/fr/economies. (Erişim tarihi: 09.04.2021).

Dustmann, C., Vasiljeva, K. & Damm, A. P. (2019). Refugee migration and electoral outcomes. *The Review of Economic Studies*, 86(5), 2035-2091.

Duran, N. (2018). Dual discrimination of syrian refugee women in the labour markets in europe and turkey: identifying the challenges. *Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi*, 75, 43–67.

Erdoğan, S. (2018). Syrian refugees in Turkey and trade union responses. *Globalizations*, 15(6), 838–853.

European Commission (2020). Turkey 2020 Report. Commission Staff Working Document, Brussels.

Fluri, J. L. (2020). Accessing racial privilege through property: Geographies of racial capitalism. *Geoforum*, In Press, Corrected Proof. <https://doi.org/10.1016/j.geoforum.2020.06.013>.

Ferdous, J. & Mallick, D. (2019). Norms, practices, and gendered vulnerabilities in the lower Teesta basin, Bangladesh. *Environmental Development*, 31, 88-96.

Geçici Koruma Sağlanan Yabancıların Çalışma İzinlerine Dair Yönetmelik (2016).

<https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/3.5.20168375.pdf> (Erişim tarihi: 06 Şubat 2021).

Hanmer, L., Rubiano, E., Santamaria, J. & Arango, D. J. (2020). How does poverty differ among refugees? Taking a gender lens to the data on Syrian refugees in Jordan. *Middle East Development Journal*, 12(2), 208-242.

Hayata Destek (2016). İstanbul'daki Suriyeli mültecilere ilişkin zarar görülebilirlik değerlendirme raporu. www.hayatadestek.org (Erişim tarihi: 04 Şubat 2021).

Herwig, R. (2017). Strategies of resistance of Syrian female refugees in Şanlıurfa. *Movement*, 3(2), 179-194.

Ibesh, R., Ahmad, W., Chikhou, R., Jumah, R., Sankar, H. & Thurston, A. (2021). The educational experiences of Syrian women in countries of safety/asylum. *International Journal of Educational Research Open*, 2(2), 1-10.

International Rescue Committee (2019). Scaling economic opportunities for refugee women: understanding and overcoming obstacles to women's economic empowerment in Germany, Niger & Kenya. IRC.

<https://reliefweb.int/report/kenya/scaling-economic-opportunities-refugee-women-understanding-and-overcoming-obstacles> (Erişim tarihi: 05 Şubat 2021).

Kabir, R., & Klugman, J. (2019). Unlocking refugee women's potential: closing economic gaps to benefit all. International Rescue Committee and Georgetown Institute for Women, Peace and Security, GIWPS. <https://www.rescue.org/> (Erişim tarihi: 05 Şubat 2021).

Kaya, Y. (2019). Türkiye'de tekstil sektörü. <https://www.ekovitrin.com/turkiye-de-tekstil-sektoru-makale,1482.html/> (Erişim tarihi: 08 Nisan 2021).

Kaygısız, İ. (2017). *Suriyeli mültecilerin Türkiye işgücü piyasasına etkileri*. İstanbul: Fredrich Ebert Stiftung Vakfı.

Kıvılcım, Z. (2016). Legal violence against Syrian female refugees in Turkey. *Feminist Legal Studies*, 24(2), 193-214.

Kıvılcım, Z. (2017). Lesbian, gay, bisexual and transsexual (LGBT) Syrian refugees in Turkey, J. Freedman, Z. Kıvılcım & N. Ö. Baklacioğlu (Der.), *A gendered approach to the Syrian refugee crisis* içinde (ss. 26-41). London and New York: Routledge.

Knappert, L., Kornau, A. & Figengül, M. (2018). Refugees' exclusion at work and the intersection with gender: Insights from the Turkish-Syrian border. *Journal of Vocational Behavior*, 105, 62-82.

Luik, M., Emilsson, H. & Bevelander, P. (2016). Explaining the Male Native-Immigrant Employment Gap in Sweden: The Role of Human Capital and Migrant Categories. *IZA Discussion Papers*, No. 9943.

Lutz, H. (2010). Gender in the migratory process. *Journal of Ethnic and Migration Studies*, 36(10), 1647-1663.

Mutlu, P., Mısırlı, K. Y., Kahveci, M., Akyol, A. E., Erol, E., Gümüşcan, İ., Pınar, E. & Salman, C (2018). Suriyeli göçmen işçilerin İstanbul ölçeğinde tekstil sektörü emek piyasasına eklenmeleri ve etkileri. *Çalışma ve Toplum Dergisi*, 56(1), 69-92.

Nyberg, K., Hecht, L. & Ross, J. (2003), Sociology. *Encyclopedia of Information Systems*, 121-219.

Özdemir, Ö. (2015). Savaş ve çatışmalarda şiddetin kurbanları kadınlar. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 8(39), 310-318.

Pinedo-Caro, L. (2020). Türk işgücü piyasasında Suriyeli mülteciler. ILO Türkiye Ofisi.

https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---europe/---ro-geneva/---ilo-ankara/documents/publication/wcms_739463.pdf (Erişim tarihi: 08 Şubat 2021).

Roberson, Q. M. (2006). Disentangling the meanings of diversity and inclusion in organizations. *Group & Organization Management*, 31, 212-236.

Rodgers, G. (2004). Hanging out with forced migrant: Methodological and ethical challenges. *Migration Review*, 21, 48-49.

Saleh, E. (2016). The master cockroach: scrap metal and Syrian labour in Beirut's informal economy. *Contemporary Levant*, 1(2), 93-107.

Shore, L. M., Randel, A. E., Chung, B. G., Dean, M. A., Ehrhart, K. H., & Singh, G. (2011). Inclusion and diversity in work groups: A review and model for future research. *Journal of Management*, 37(4), 1262-1289.

Ticaret Bakanlığı İhracat Genel Müdürlüğü (2020). *Hazır Giyim Sektör Raporu*. Türkiye Cumhuriyeti-Ticaret Bakanlığı.

Tümtaş, M. S. (2020). *Nöbetleşe Dışlanma*, 1. Baskı, İstanbul: İletişim Yayınları.

Ulutaş Ünlütürk, Ç. & Akbaş, S. (2018). Ötekilerin ötekisi: denizli işgücü piyasasında Suriyeli kadınlar. Ç. Ünlütürk Ulutaş (Der), *Feminist Sosyal Politika: Bakım, Emek, Göç* içinde (ss.281-308), İstanbul: Renas Yayıncılık.

United Nations (UN) (2019). International Migration 2019. UN Department of Economic and Social Affairs.

UNHCR (2015). Worldwide displacement hits all-time high as war and persecution increase. www.unhcr.org/558193896.html (Erişim tarihi: 03 Şubat 2021).

UNHCR (2019). Global Trends 2019. UN Department of Economic and Social Affairs.

UNHCR (2020). Turkey, Operational Update.

<https://reliefweb.int/sites/reliefweb.int/files/resources/UNHCR%20Turkey%20Operational%20Update%20December%202020%20FINAL.pdf> (Erişim tarihi: 08 Şubat 2021).

UNWOMEN (2018). Geçici koruma altındaki Suriyeli kadın ve kız çocuklarının ihtiyaç analizi. UN Kadın Birimi.

Warren, T. (2003). Class-and gender-based working time? Time poverty and division of domestic labour. *Sociology*, 37(4), 733-752.